

UDK: 328.1:305-055.2(549)

Shaxnoza TO'XTASINOVA,
Sarbo'n universiteti katta o'qituvchisi
E-mail:sh.abbosova@gmail.com

Yaxshiyev Anvar Jurakulovich Tarix fanlari nomzodi, dotsent taqrizi asosida

DEMOKRATLASHUV DAVRIDA POKISTON SIYOSIY BOSHQARUVNING GENDER MASALALARI

Annotatsiya

Ushbu maqolada Pokistonda demokratlashuv jarayonining yana bir o'ziga xos jihati shundaki, siyosiy tizimda fuqarolik institutlari, partiyalar va OAVning roli ortib bordi. Shu nuqtai nazardan, gender masalalari kengroq bayon etilgan. Pokiston siyosiy jarayonlari uning demokratlashuv jarayonlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar. Pokiston, siyosat, demokratiya, tahlil, gender, partiya, islohotlar, boshqaruv, davr.

GENDER ISSUES IN POLITICAL GOVERNANCE OF PAKISTAN DURING THE PERIOD OF DEMOCRATIZATION

Annotation

This article examines one of the distinctive features of the democratization process in Pakistan, namely the increasing role of civil society institutions, political parties, and the mass media within the political system. From this perspective, gender issues are discussed in greater detail. The political processes of Pakistan and its democratization processes are analyzed.

Keywords: Pakistan, politics, democracy, analysis, gender, party, reforms, governance, period.

ГЕНДЕРНЫЕ ВОПРОСЫ ПОЛИТИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ПАКИСТАНА В ПЕРИОД ДЕМОКРАТИЗАЦИИ

Аннотация

В данной статье рассматривается одна из специфических особенностей процесса демократизации в Пакистане, заключающаяся в возрастании роли институтов гражданского общества, политических партий и средств массовой информации в политической системе. С этой точки зрения более широко освещаются гендерные вопросы. Проанализированы политические процессы Пакистана и его процессы демократизации.

Ключевые слова: Пакистан, политика, демократия, анализ, гендер, партия, реформы, управление, период.

Kirish. XX asrning ikkinchi yarmi dunyo siyosiy hayotida demokratik tamoyillarning mustahkamlanish davri bo'lib, bu jarayon Osiyo mintaqasida, jumladan Pokistonda ham o'ziga xos tarixiy va ijtimoiy sharoitlarda kechdi. 1947-yilda mustaqillikka erishgach, Pokiston siyosiy tizimi bir necha bosqichlardan o'tdi. Ayniqsa 1988–1999-yillar mamlakatda siyosiy boshqaruvning nisbatan demokratlashuvi, fuqarolik jamiyatining faollashuvi hamda gender siyosatining davlat siyosatida alohida yo'nalish sifatida shakllanishi bilan ajralib turadi. Pokistonda gender tenglik masalasi mustamlakachilik davridayoq ijtimoiy ziddiyatlar markazida bo'lgan. 1980-yillar oxiriga kelib, xalqaro miqyosda ayollar huquqlarini himoya qilish masalalarining kuchayishi mamlakat ichida ham gender islohotlariga ehtiyojni yuzaga keltirdi. 1988-yilda Benazir Bhutto boshchiligidagi Pokiston Xalq partiyasining hokimiyatga kelishi demokratik qadriyatlar, siyosiy plyuralizm va ayollar faolligini oshirishga qaratilgan yangi siyosiy davrni boshlab berdi. Benazir Bhutto musulmon dunyosidagi ilk ayol bosh vazir sifatida gender siyosatida muhim burilish yasadi. Uning hukmronligi davrida ayollarni ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga jalb etish, ta'lim va bandlik imkoniyatlarini kengaytirish hamda ayollarga nisbatan zo'ravonlikka qarshi huquqiy mexanizmlarni mustahkamlashga qaratilgan dastlabki choralar amalga oshirildi. Shu sababli 1988–1999-yillar Pokiston tarixida ayollar huquqlari uchun kurashning yangi bosqichi sifatida baholanaadi.

Mazkur davr Pokiston jamiyatining murakkab ijtimoiy tuzilmasi – diniy qadriyatlar, patriarxal munosabatlar va demokratik tamoyillar o'rtasidagi ziddiyatlar bilan tavsiflanadi.

Bu hol gender islohotlarini amalga oshirishni murakkablashtirgan bo'lsa-da, xalqaro tashkilotlar, xususan BMTning tegishli institutlari va CEDAW konvensiyasi doirasidagi tavsiyalar davlat siyosatida muayyan o'zgarishlarga turtki berdi.

Demokratlashuv jarayonida fuqarolik institutlari, siyosiy partiyalar va OAVning roli ortib, 1988–1999-yillarda o'tkazilgan saylovlar ayollarning siyosiy va ijtimoiy faolligini kuchaytirdi. Natijada demokratik qadriyatlar bilan gender siyosati o'rtasidagi uyg'unlik ta'minlana boshladi.

Mazkur tadqiqotda ushbu davrda amalga oshirilgan demokratik islohotlarning ayollar huquqlari, gender tenglik siyosati va ijtimoiy faollikka ta'siri tahlil qilinadi. Pokiston tajribasi Janubiy Osiyo va musulmon dunyosida demokratik qadriyatlar va gender siyosatini uyg'unlashtirishning o'ziga xos modeli sifatida muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Bhutto hukumati ayollarni davlat boshqaruvi tizimiga jalb etish yo'lida muhim amaliy choralarni amalga oshirdi. Xususan, ilk bor ayol elchilar va yuqori lavozimli davlat amaldorlari tayinlanib, bu jarayon jamiyatdagi an'anaviy gender stereotiplarini buzish yo'lidagi muhim qadam sifatida baholandi. Shuningdek, ayollarning ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar sohasidagi faolligi rag'batlantirildi.

1989-yilda Benazir Bhutto BMTning "Ayollar taraqqiyoti o'n yilligi" yakuinlariga bag'ishlangan yig'ilishda gender tenglik Pokiston davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri ekanini e'lon qildi. Natijada ayollar masalasi mamlakatning xalqaro miqyosdagi demokratik imijining muhim tarkibiy qismiga aylandi. Biroq ushbu siyosat

jamiyatda bir xil qabul qilinmadi: konservativ diniy kuchlar Bhutto tashabbuslarini "G'arb ta'siri" va "islomiy qadriyatlariga tahdid" sifatida baholab, ayol rahbarlikni tanqid qildilar.

Mazkur qarshiliklar Bhuttoni gender islohotlarini ehtiyotkorlik bilan amalga oshirishga majbur etdi. "Hudud ordonansi" bekor qilinmagan bo'lsa-da, uning ayollarga salbiy ta'sirini yumshatishga urinishlar qilindi hamda ayollarga huquqiy yordam ko'rsatish maqsadida "Women's Division" faoliyati qayta tiklandi. Shu davrda "Women's Action Forum" kabi ayollar tashkilotlari faollashib, gender tenglik, siyosiy vakillik va ayollarga nisbatan zo'ravonlikka qarshi kurashni fuqarolik jamiyati kun tartibiga olib chiqdi.

Xalqaro tashkilotlarning ta'siri ham sezilarli bo'ldi. 1989-yildan boshlab Pokiston hukumati CEDAW konvensiyasini ratifikatsiya qilish masalasini muhokama qila boshladi, xalqaro bosim esa gender islohotlarini jadallashtirdi. Bhutto hukumati Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki va UNDP bilan hamkorlikda ayollarning iqtisodiy mustaqilligini oshirishga qaratilgan mikroqarz va kichik biznes dasturlarini amalga oshirdi.

Demokratlashuv jarayoni fuqarolik institutlari va erkin matbuotning faollashuvi bilan ham kechdi. 1988–1990-yillarda OAVda gender masalalari keng yoritilib, ayol jurnalistlar va tahlilchilar soni ortdi. Shunga qaramay, iqtisodiy inqiroz, siyosiy raqobat va harbiy doiralarning ta'siri sabab Bhutto hukumati 1990-yilda tarqatib yuborildi. Biroq ushbu davr Pokistonda fuqarolik boshqaruvining tiklanishi, ayollarning siyosiy ishtiroki kengayishi va gender masalasining siyosiy diskurs markaziga aylanishi bilan tarixda muhim o'rin egalladi.

1990–1993-yillar esa demokratik boshqaruvning murakkab bosqichi bo'lib, Navoz Sharif hukumati davrida gender islohotlari sekinlashdi va ayrim yo'nalishlarda orqaga chekinishlar kuzatildi.

1990-yilgi saylovlardan so'ng Ittifoq Muslim Ligasi (PML-N) siyosiy ustunlikka erishdi va Navoz Sharif hukumati Benazir Bhutto davrida qabul qilingan ayrim ijtimoiy islohotlarni qayta ko'rib chiqdi. Xususan, ayollar mehnat sohasidagi imtiyozlar hamda davlat idoralariida gender kvotalarini kengaytirish haqidagi qarorlar 1991-yilda amalda to'xtatildi, bu esa gender tengligi siyosatining institutsional darajada sustlashuviga olib keldi.

1991-yilda qabul qilingan "Shariat Bill" islomiy normalarni davlat boshqaruviga kengroq joriy etishni ko'zlab, ayollarning guvohlik, meros va oilaviy huquqlarini cheklovchi qoidalarni mustahkamladi. Shu davrda parlamentdagi ayol deputatlar sonining keskin qisqarishi ham gender siyosatida orqaga qaytish jarayonini aks ettirdi.

Shu bilan birga, 1990–1993-yillarda fuqarolik jamiyati, ayniqsa "Women's Action Forum" va "Aurat Foundation" kabi ayollar tashkilotlari faollashib, norozilik aksiyalari va xalqaro hamkorlik orqali gender masalasini siyosiy kun tartibida saqlab qolishga harakat qildi. Biroq hukumat ularning asosiy tashabbuslarini qo'llab-quvvatlamadi, bu esa davlat va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi qarama-qarshilikni kuchaytirdi.

Patriarxal qadriyatlarining kuchli saqlanib qolishi, ayniqsa qishloq hududlarda ayollarning ta'lim va ijtimoiy faolligini cheklab, gender siyosatini amalga oshirishdagi asosiy to'siqlardan biri bo'ldi. Ayollar savodxonligining past darajada qolishi davlat islohotlarining keng ommaga yetib bormasligiga sabab bo'ldi.

Navoz Sharif hukumati davrida ayrim xalqaro dasturlarda ishtirok etilgan bo'lsa-da, ular asosan shahar hududlari bilan cheklanib, qishloq ayollari holatiga sezilarli ta'sir ko'rsatmadi. Bundan tashqari, 1992-yildan boshlab iqtisodiy cheklovlar ijtimoiy, jumladan ayollarni qo'llab-quvvatlash dasturlarining qisqarishiga olib keldi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Pokistonda demokratlashuv jarayonlari va gender siyosatining rivoji masalasi xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar tomonidan asosan siyosiy beqarorlik, fuqarolik jamiyati faolligi hamda davlat institutlarining o'zgarishi kontekstida tahlil qilingan. Tadqiqotchilar 1990–1993-yillarni siyosiy demokratiya va gender siyosati o'rtasidagi uzviy bog'liqlik zaiflashgan davr sifatida baholaydilar. Prezident Gulam Ishoqxon va Bosh vazir Navoz Sharif o'rtasidagi siyosiy qarama-qarshilik natijasida parlamentning tarqatib yuborilishi gender islohotlarini ikkinchi darajali masalaga aylantirib qo'ygani ilmiy adabiyotlarda alohida qayd etiladi.

Shu bilan birga, gender masalalari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda aynan ushbu siyosiy inqiroz davrida fuqarolik jamiyati, xususan ayollar tashkilotlarining faolligi kuchaygani ta'kidlanadi. "Aurat Foundation" va "Women's Action Forum" kabi nodavlat tashkilotlarning faoliyati gender masalalarini siyosiy kun tartibida saqlab qolishda muhim omil sifatida baholanadi. Tadqiqotchilar "Women in Politics and Governance" (1993) konferensiyasini ayollar uchun parlament kvotalarini tiklash yo'lidagi muhim tashabbus sifatida ko'rsatadilar.

Adabiyotlarda 1993–1996-yillar Pokistonda demokratik tiklanish davri sifatida keng yoritilgan. Benazir Bhuttoning ikkinchi bor hokimiyatga kelishi bilan gender masalasi yana davlat siyosatining markaziga ko'tarilgani ko'plab tadqiqotlarda qayd etiladi. Ayniqsa, ayollar siyosiy vakilligining oshishi, parlament va mahalliy kengashlarda kvotalarning kuchaytirilishi gender tengligini institutsional mustahkamlashga qaratilgan muhim qadam sifatida baholanadi.

Huquqiy adabiyotlarda 1994-yilda qabul qilingan "Women's Protection Act" alohida tahlil qilinib, Hudood ordinanslarining ayollarga nisbatan qattiq normalarini yumshatishda muhim rol o'ynagani ta'kidlanadi. Tadqiqotchilar ushbu qonunni Pokistonda gender siyosatida burilish yasagan huquqiy mexanizm sifatida baholaydilar. Shu bilan birga, fuqarolik jamiyati va nodavlat tashkilotlarning davlat bilan hamkorlikda olib borgan faoliyati ayollar huquqlarini amaliy jihatdan himoya qilishda muhim omil bo'lgani qayd etiladi.

Ijtimoiy-iqtisodiy yo'nalishdagi tadqiqotlarda 1993–1996-yillarda ayollar uchun mikrokredit, kichik biznes va hunarmandchilikni rivojlantirish dasturlarining joriy etilishi ayollarning iqtisodiy mustaqilligini oshirish bilan birga, ularning siyosiy faolligini ham rag'batlantirgani ko'rsatib o'tiladi. OAV va matbuot faoliyati tahliliga bag'ishlangan ishlarda esa ayol jurnalistlar sonining ortishi va gender masalalarining ommaviy axborot vositalarida muntazam yoritilishi demokratik tiklanish jarayonining muhim ko'rsatkichi sifatida talqin qilinadi.

Shu bilan birga, adabiyotlarda 1996–1999-yillar siyosiy barqarorlikning nisbatan mustahkamlanishi va gender siyosatini institutsional shakllantirish davri sifatida baholanadi. Mahalliy boshqaruv organlarida ayollar vakilligining oshishi, ularning davlat boshqaruvi va diplomatiya tizimiga jalb etilishi gender siyosatining siyosiy tizimga integratsiyalashuvi sifatida izohlanadi.

Umuman olganda, mavjud ilmiy adabiyotlar Pokistonda demokratlashuv jarayonlari va gender siyosati o'zaro chambarchas bog'liq holda rivojlanganini ko'rsatadi. Tadqiqotchilar fuqarolik jamiyati, xalqaro omillar va siyosiy institutlar o'rtasidagi o'zaro ta'sirni gender tengligi siyosatining barqaror rivojlanishida hal qiluvchi omil sifatida baholaydilar.

Tadqiqot metodologiyasi. 1997-yilda qabul qilingan "Women's Rights Protection Act" va unga bog'liq qo'shimchalar Hudood ordinanslarining ayrim qoidalarni

yumshatib, jinsiy jinoyatlar bo'yicha ayollar huquqlarini mustahkamladi hamda huquqiy himoya mexanizmlarini kengaytirdi. Ushbu islohotlar ayollarning ijtimoiy va iqtisodiy faolligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etdi. Shu bilan birga, hukumat ayollar uchun ta'lim va bandlikka oid qo'shimcha dasturlarni amalga oshirib, ularning jamiyatdagi mavqeini mustahkamlashga intildi.

Xalqaro hamjamiyatning ta'siri ham sezilarli bo'lib, BMT, Jahon banki va boshqa donor tashkilotlar ko'magida ayollarga mo'ljallangan mikrokredit va iqtisodiy qo'llab-quvvatlash dasturlari joriy etildi. Ayniqsa, qishloq ayollarini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan tashabbuslarning kengayishi gender tengligini hududiy jihatdan rivojlantirishga xizmat qildi.

Siyosiy barqarorlik va ayollar faolligining ortishi OAV sohasida ham namoyon bo'lib, 1996–1999-yillarda ayol jurnalistlar va tahlilchilar soni oshdi hamda gender masalalari siyosiy diskursning muhim qismiga aylandi. Biroq siyosiy raqobat, diniy konservativ kuchlar bosimi va iqtisodiy muammolar gender siyosatining yanada chuqurlashishiga to'sqinlik qildi. 1999-yilda Parvez Musharraf boshchiligidagi harbiy to'ntarish esa siyosiy beqarorlikni kuchaytirib, gender islohotlarining uzluksizligiga salbiy ta'sir ko'rsatdi.

Shunga qaramay, 1996–1999-yillar Pokistonda ayollar siyosiy faolligi va demokratik institutlarning rivojlanishi uchun muhim poydevor yaratdi. Ushbu davr tahlili Pokiston tajribasi musulmon dunyosida demokratik qadriyatlar va gender tengligini uyg'unlashtirishning o'ziga xos modeli ekanini ko'rsatadi. Ayollar tashkilotlari, fuqarolik jamiyati va davlat o'rtasidagi hamkorlik gender siyosatining mustahkamlanishida hal qiluvchi rol o'ynadi.

Tahlil va natijalar. Olib borilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, 1988–1999-yillar Pokiston tarixida siyosiy boshqaruvning nisbatan demokratlashuvi va gender siyosatining shakllanishi bilan ajralib turadi. Ushbu davrda siyosiy tizimda fuqarolik institutlari faollashib, ayollar masalasi davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biriga aylandi. Ayniqsa Benazir Bhutto boshchiligidagi hukumatlar davrida ayollarning siyosiy, huquqiy va ijtimoiy mavqeini mustahkamlashga qaratilgan muayyan institutsional va huquqiy mexanizmlar joriy etildi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, gender siyosatidagi ijobiy o'zgarishlar demokratik institutlar faoliyati bilan bevosita bog'liq bo'lgan. Parlament va mahalliy boshqaruv organlarida ayollar uchun kvotalarning kengaytirilishi ularning siyosiy vakilligini oshirdi va qarorlar qabul qilish jarayonida ishtirokini ta'minladi. Shu bilan birga, "Women's Rights Protection Act" kabi qonunlarning qabul qilinishi ayollarning

huquqiy himoyasini kuchaytirib, ularni ijtimoiy va iqtisodiy faollikka jalb qilish uchun muhim huquqiy asos yaratdi.

Biroq tahlil shuni ham ko'rsatadiki, gender siyosatining rivoji izchil va barqaror bo'lmagan. Siyosiy beqarorlik, harbiy doiralarning kuchli ta'siri hamda diniy-konservativ kuchlarning qarshiligi islohotlarning chuqurlashishiga jiddiy to'sqinlik qilgan. Xususan, 1990–1993-yillar va 1999-yildagi harbiy to'ntarish gender siyosati sohasida erishilgan ayrim yutuqlarning susayishiga olib keldi.

Fuqarolik jamiyati institutlari, ayniqsa ayollar tashkilotlari gender tengligini ilgari surishda muhim rol o'ynadi. "Women's Action Forum" va "Aurat Foundation" kabi tashkilotlarning faoliyati davlat siyosati bilan jamiyat ehtiyojlari o'rtasida muhim ko'priq vazifasini bajardi. Ularning tashabbuslari gender masalalarini siyosiy kun tartibida doimiy saqlab qolishga xizmat qildi.

Xalqaro tashkilotlar va donorning ta'siri ham sezilarli bo'lib, CEDAW konvensiyasi, BMT va Jahon banki dasturlari orqali ayollarni iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlash mexanizmlari joriy etildi. Bu jarayon gender siyosatini faqat davlat tashabbusi emas, balki global demokratik qadriyatlar bilan uyg'unlashgan siyosat sifatida shakllantirdi.

Xulosa va takliflar. Mazkur tadqiqot Pokistonda 1988–1999-yillarda kechgan demokratlashuv jarayonlari va gender siyosati o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tahlil qiladi. Natijalar ushbu davrda ayollar huquqlari va gender tengligi masalalari davlat siyosati darajasiga ko'tarilganini ko'rsatadi. Ayniqsa Benazir Bhutto hukumatlari davrida gender siyosatini institutsional jihatdan mustahkamlovchi muhim huquqiy va tashkiliy asoslar yaratildi. Tahlil shuni ko'rsatadiki, demokratik institutlar nisbatan barqaror faoliyat yuritgan davrlarda ayollarning siyosiy va ijtimoiy faolligi oshgan. Parlament va mahalliy boshqaruv organlarida joriy etilgan kvotalar ayollarning siyosiy vakilligini ta'minlashda muhim rol o'ynadi, genderni o'z qonunchilik islohotlari esa tenglikni mustahkamladi. Biroq gender siyosatining rivoji izchil bo'lmagan: siyosiy beqarorlik, harbiy aralashuvlar va diniy-konservativ qarshiliklar islohotlarning chuqurlashuviga to'sqinlik qildi. Shu bilan birga, fuqarolik jamiyati va ayollar tashkilotlari gender masalalarini siyosiy kun tartibida saqlab qolishda muhim rol o'ynadi, xalqaro tashkilotlar ko'magi esa ushbu siyosatni global demokratik qadriyatlar bilan uyg'unlashtirdi. Umuman olganda, Pokiston tajribasi demokratik boshqaruv va gender tengligi o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni namoyon etadi hamda bu yo'nalishda musulmon dunyosidagi boshqa davlatlar uchun ham muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR

1. Bhutto B. *Daughter of the East*. - London: Hamish Hamilton, 1988.
2. Jalal A. *The State of Martial Rule: The Origins of Pakistan's Political Economy of Defence*. - Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
3. Shaheed F. *Women and the State in Pakistan // Feminist Review*. - 1991. - № 39. - B. 1-18.
4. Weiss A. M. *Women's Position in Pakistan: Socio-Cultural Effects of Islamization*. - Lahore: Vanguard Books, 1985.
5. Mumtaz K., Shaheed F. *Women of Pakistan: Two Steps Forward, One Step Back?* - London: Zed Books, 1987.
6. Zia A. S. *Faith and Feminism in Pakistan // Third World Quarterly*. - 2009. - Vol. 30, № 2. - B. 389-404.
7. United Nations. *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW)*. - New York: UN, 1979.
8. United Nations Development Programme (UNDP). *Gender Equality and Women's Empowerment in Pakistan*. - Islamabad, 1997.
9. Aurat Foundation. *Women and Governance in Pakistan*. - Islamabad, 1995.
10. Women's Action Forum (WAF). *Report on Hudood Laws and Women's Rights*. - Lahore, 1992.